

12. Brynjolfsson E. And Hitt L. (1994), Technology as a Factor of Production / Sloan Working Paper, 3714, MIT Sloan School, Cambridge, Massachusetts.
13. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку / Й. Шумпетер; пер. с англ. – М.: Прогрес, 1982. – 455 с.
14. Bowman M.S. and Zilberman D. (2013). Economic factors affecting diversified farming systems / Ecology and Society. – 18 (1). – P. 33.
15. Takacs I., Takacs-Gyorgy K. (2013). Arguments for the optimization of using biomass for energy production / Applied Studies in Agribusiness and Commerce. – Vol. 7. – № 2-3. – P. 103-108.
16. Smolny W. (2008). Endogenous Innovations and Knowledge Spillovers, A Theoretical and Empirical Analysis / The ZEW Economic Studies, Springer.
17. Engerman S.L. and Sokoloff K.L. (2003). Institutional and non-institutional Explains of Economic Differences, NBER / Working Paper, no 9989.
18. Chavas J.P., Kim K. (2010). Economies of diversification: A generalization and decomposition of economies of scope / International Journal of Production Economics. – № 126. – P. 229-235.
19. Binswanger H., Rosenzweig M.R. (1986). Behavioral and Material Determinants of Production Relations in Agriculture / The Journal of Development Studies. – № 22. – P. 503-539.
20. Mundlak Y., Larson D., Butzer R. (1997). The determinants of agricultural production / Policy Research Working, Paper no 1827, World Bank.
21. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, Oxford University Press.
22. German Bioeconomy Council (2010). Bioeconomy Innovation, Berlin.
23. Maciejczak M. What are Production Determinants of Bioeconomy? (2015). Problems of World Agriculture. – Vol. 15. – № 4. – P. 137-146.
24. Enriquez-Cabot J. Genomics and the World's Economy / Juan Enriquez-Cabot // Science. – 1998. – № 281. – P. 925-926.
25. Davide V., Francesco M., Mario M., Daniele M., Gianluca S. From Agricultural to Bio-based Economics? / Viaggi Davide, Mantino Francesco, Mazzocchi Mario, Moro Daniele, Stefani Gianluca // Bio-based and Applied Economics. – 2-12. – № 1. – P. 3-11.
26. The European bioeconomy in 2030. Delivering Sustainable Growth by addressing the Grand Society Challenges [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epsoweb.org/file/560>.
27. McCormick K. (2010). The knowledge-based bio-economy in Europe, International Institute for Industrial Environmental Economics, Lund, Sweden.
28. The European Bioeconomy in 2030: Delivering Sustainable Growth by addressing the Grand Societal Challenges (2011), EPSO European Plant Science Organization [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.europabio.org/EU%20Projects/bioeconomy-2030-be-coteps-final-white-paper.pdf.
29. A bioeconomy for Europe (2010). European Commission, Brussels.
30. Innovation for sustainable growth: A Bioeconomy for Europe (2012). European Commission, Brussels.

The article has been received 30.05.2016

*

УДК 332.01:631.67

О.М. НЕЧИПОРЕНКО, кандидат економічних наук, доцент,
 провідний науковий співробітник
 Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

Особливості господарювання на зрошуваних землях України

Постановка проблеми. Нині в Україні зрошуване землеробство знаходиться на межі конфлікту двох політик – аграрної і водної. Перша – направлена на захист економічних інтересів сільгосптоваровиробників і забезпеченість їхніх доходів, друга – на збереження монопольного становища струк-

тур Держводагентства України в питанні надання постійно зростаючих у ціні іригаційних послуг. Компроміс можливий при формуванні прийнятної для обох сторін вартості поливної води, до якої належать: плата за ресурс (дозвіл на спец водокористування), витрати на його транспортування та подачу, а також вартість витраченої на вказані послуги електроенергії. Крім того, аграрій

© О.І. Нечипоренко, 2016

несе внутрішні меліоративні витрати безпосередньо на проведення поливу сільгоспкультури на конкретному полі. В нинішніх кризових умовах усе вищенаведене критично зменшує вироблену в зрошуваному землеробстві України додаткову вартість продукції рослинництва. Так, загальна частка витрат на воду в структурі собівартості польової продукції збільшилася до 25-35%, тоді як світова практика констатує рентабельність зрошуваного землеробства за умови, що цей показник не перевищує 10%. Ефективність виробництва зернових і олійних культур на Півдні України знизилася до рівня, який не стимулює їхнє подальше виробництво. Товаровиробник, усунений від участі в процесах управління зрошувальними системами, ніяк не впливає на формування тарифної політики, що, на наше глибоке переконання, й породжує конфлікт економічних інтересів між аграріями, водогосподарниками та державою.

Зупинити руйнацію меліоративних систем, розпочати інноваційну реабілітацію іригаційної інфраструктури й нарощувати площі фактично зрошуваних земель, консолідувавши земельні паї у відповідні технологічні масиви довгострокової оренди, можливо лише за умови усунення згаданих протиріч.

Для зміцнення продовольчої безпеки держави та забезпечення її високої конкурентоспроможності на світових ринках зерна необхідно в системі зрошуваного землеробства мати пріоритет інтересів сільгосптоваровиробника, звичайно відшкодовуючи витрати, понесені водним господарством, задовольняючи потреби в його модернізації. Слід також зрозуміти, що назріла нагальна необхідність остаточного вирішення питань власності на об'єкти польової інфраструктури як запоруки її подальшої працездатності в нових умовах господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси суспільних трансформацій у постсоціалістичних країнах, у тому числі й в Україні, торкнулися всіх галузей економіки. Проте, на наш погляд, найбільш дискусійними і проблематичними стали питання, які стосувалися формування прав власності на землю й водогосподарські меліоративні

споруди. Дослідженням цих питань при реформації сільського та водного господарства займаються такі вітчизняні вчені, як П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко [12], В.Я. Мельсель-Веселяк, М.Й. Малік, М.М. Федоров, М.А. Хвесик [13], В.А. Голян, П.І. Коваленко, О.І. Жовтоног [7], М.І. Ромащенко, В.О.Ушкаренко, С.А.Балюк, В.І. Благодатний [2], І.І.Андрусенко [1], В.С. Сніговий, А.О. Лимар, О.О. Собко, В.А. Сташук, Ю.О. Тараріко, А.М. Шевченко, Р.А. Вожегова, Л.М. Грановська, В.О. Найдюнова та ін. Але незважаючи на досить велику кількість досліджень і розробок, у галузі гідромеліорації залишається багато організаційно-управлінських проблем. Так, малодослідженими є питання вдосконалення відносин користування та власності, особливо на привабливих зрошуваних землях. На їхнє облаштування, а також подальше поліпшення були вкладені значні фінансові активи, а тому проблеми ефективності зрошуваного землеробства потребують нових наукових розробок, особливо щодо рентабельнішого використання розміщеної на приватних і орендованих польових угіддях, іригаційної мережі.

Мета статті – дослідити процес поступової передачі управління низовими ланками зрошувальних систем недержавним формуванням із подальшою трансформацією відносин власності шляхом юридичного утворення асоціацій агроводокористувачів та нових організацій постачальників водогосподарських послуг.

Виклад основних результатів дослідження. Пошук ефективних форм господарювання на меліорованих землях має у світі багатотисячорічний розвиток. Позитивним прикладом є об'єднання водокористувачів у товариства, щоб спільними зусиллями облаштувати й підтримувати в належному стані гідроспоруди з метою використання корисних властивостей води, або щоб попередити шкідливі та руйнівні її дії. Такі іригаційні спілки існували в Італії (із XI–XIII ст.), Іспанії, Франції, Німеччині й Австрії. У Польщі, відповідно до закону від 1818 року, землевласники для спільного та взаємовигідного використання води також утворювали товариство, яке могло бути і примусовим.

Вже тоді розрізняли приватні й публічні товариства. Перші ґрунтувалися на приватному праві, другі мали публічний характер і могли бути засновані лише в суспільних інтересах із дозволу держави та потребували урядового нагляду. Майже всі чинні на той час західноєвропейські законодавства вимагали обов'язковості входження до складу товариства всіх землевласників даного району в тих випадках, коли воно (товариство) засновувалося для зрошення чи осушення земель [9].

У Росії меліоративні кооперативні товариства передбачалось утворити відповідно до затверджених 20 травня 1902 року царським урядом Правил про устрій водопровідних споруд на чужих землях для осушувальних, зрошувальних і обводнювальних робіт, для спільного виконання й підтримки так званих докорінних земельних поліпшень, до числа яких належали: осушення, зрошення, закріплення пісків, ярів, берегів річок і т.п. Членами товариства могли стати всі, хто володів землею в районі поліпшення. Необхідність створення товариств була продиктована потребою залучення значних фінансових ресурсів для проведення масштабних меліоративних заходів. У колишньому Радянському Союзі на кінець 1925 року нараховувалося 3852 меліоративних товариства, які об'єднували 273,6 тис. селянських господарств, становлячи при цьому 42,5% усіх «підсобно-виробничих» сільськогосподарських кооперативів [6]. Як відомо, пізніше колгоспно-радгоспна, або суспільна форма землекористування, яка повністю замінила приватну форму власності на землю, зумовила необхідність приведення економічного середовища й організаційних структур

раніше чинної форми водокористування у відповідність до нових умов і вимог радянського законодавства. Всі меліоративні системи перейшли у власність держави та лише нова внутрішньогосподарська мережа передавалася сільськогосподарським виробникам у користування.

Станом на 1994 рік в Україні нараховувалося 1971 колективне господарство (КСП) і 1261 державне підприємство, які використовували зрошення сільськогосподарських культур та займали відповідно 1348,5 і 1203,0 тис. га поливних угідь. На початок 2014 року після реформування було обліковано 2336 сільгоспідприємств, з яких державних – лише 163; крім того, 2542 фермерських формувань. Разом із особистими підсобними господарствами (21,9 тис. га) вони використовували 2165,4 тис. га поливних угідь, у тому числі: ріллі 2105,9 тис. га (97,3%), багаторічних насаджень – 48,9 (2,3%) і пасовищ 7,4 тис. га (0,3%). До річі, площа зрошуваних земель, яку використовують фермери, майже не змінюється із 2004 року і є незначною – всього 218,1 тис. га. На початок 2014 року середній розмір "поливної" ферми становив близько 86 га.

Зазначимо, що далеко не всю передану їм площу поливних земель агроформування використовують за цільовим призначенням. Щорічно фактично не политими залишаються 1,2 млн га меліорованих земель. Товаровиробники перейшли на вирощування культур, які менше залежать від зрошення. Наприклад, колосові зернові, незначний (1-2 ц/га) приріст урожайності яких на поливі не перекриває витрат на воду [2]. На фактично зрошуваних площах перевагу віддають сої й овочам.

Площа та урожайність культур, що найкраще відкликаються на зрошення по категоріях господарств, які прозвітувалися за 2014 рік

Показник	Сільсько-господарські підприємства	У т.ч.			Фермерські господарства
		державні	господарські товариства	приватні	
ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ					
Соя					
площа, тис. га	93,4	4,3	49,4	20,4	15,1
урожайність, ц/га	30,8	30,2	32,2	32,4	27,2
Овочі					
площа, тис. га	8,3	0,5	1,5	3,5	2,7
урожайність, ц/га	506,7	292,0	380,9	653,2	423,5
Звітувалися	519	14	132	106	251

УКРАЇНА					
Соя					
площа, тис. га	100,9	4,3	60,3	21,5	15,8
урожайність, ц/га	30,6	30,2	31,8	31,7	27,5
Овочі					
площа, тис. га	21,1	0,6	8,0	7,0	5,2
урожайність, ц/га	444,3	284,6	323,8	650,9	376,3
Звітувалися	926	25	314	162	384
Усього	2336	163	1326	700	2542

Джерело: Власні дослідження.

Кращої врожайності досягають приватні господарства, гіршої – фермерські (табл.). Останнє є підтвердженням того, що розрізнені фермери через низьку платоспроможність не в змозі дотримувати проектних технологій вирощування і поливу. В сучасних економічних умовах виправити ситуацію можливо, на наше переконання, лише об'єднавши їхні зусилля. Мається на увазі створення кооперативних об'єднань, наприклад таких, як визнані світовою іригаційною спільнотою, асоціації водокористувачів [4,5,14,15]. Формування названих організаційно-правових структур стане основою для відновлення й модернізації зрошувального землеробства в Україні.

Про назрілу необхідність часткової передачі управління зрошувальними системами (ПУЗС) із державного сектору на місцевий рівень (об'єднанням товаровиробників), ми наголошували раніше [10]. Це викликано, насамперед, відсутністю спільної, консолідованої відповідальності за відновлення і розвиток поливного землеробства нашої держави. Так, водогосподарські організації, що утримуються за рахунок державного бюджету, зі штатом низькооплачуваних співробітників і мінімально можливим нині фінансуванням ремонтно-експлуатаційних заходів не мають необхідних стимулів та достатньої відповідальності для забезпечення належного функціонування зрошувальних мереж. У свою чергу товаровиробники або взагалі не використовують поливні ділянки-паї чи розпайовані масиви за цільовим призначенням, або не мають бажання оплачувати занадто високі тарифи на водогосподарські послуги.

При розробці нової стратегії розвитку зрошувального землеробства авторам слід враховувати один із головних принципів управління, який передбачає пряму залеж-

ність прибуткової діяльності господарюючого суб'єкта від досягнення узгоджених стандартів функціонування, що стимулюватиме бажання вводити ефективні внутрішні механізми відповідальності. Тому дуже важливо, щоб організації, які управлятимуть низовими ланками зрошувальних систем, несли відповідальність перед агроводокористувачами. Поряд із цим саме така відповідальність має забезпечувати спроможність цих організацій, або їх об'єднань, узгоджувати стратегію й тактику управління зрошенням із цілями і завданнями основного регуляторного органу товаровиробників – Міністерством аграрної політики та продовольства України.

Для досягнення спільної, консолідованої відповідальності, міжнародна іригаційна практика пропонує дотримувати таких основних умов:

державне регулювання (законодавче забезпечення, моніторинг, правова відповідальність);

внутрішньогалузевий ієрархічний контроль (нормативна база, кадрова політика, стимули і санкції);

конкуренція між постачальниками водогосподарських та інших послуг;

взаємозалежність між основними учасниками процесу ведення зрошувального землеробства (тарифна політика, оплата послуг);

право володіти чи управляти місцевими ресурсами (насамперед земельними й водними).

Перелічені засади мають бути активовані та документально скріплені взаємовигідним урахуванням економічних інтересів усіх заінтересованих сторін.

Залежно від організації виконання чотирьох основних функцій: визначення необхідних послуг, регулювання послуг, надання послуг й їхня оплата, визначається архітектура взаємовідносин. Встановлюється хто,

перед ким і за які послуги відповідає. В результаті інноваційних управлінських удосконалень у світі сформувалося шість основних моделей недержавних організацій, які здійснюють управління зрошувальними системами. Це може бути інтегрована асоціація водокористувачів, яка сама надає собі послуги, комунальна служба, так звані місцева адміністрація та іригаційна ділянка, спільна і приватна компанії.

Насамперед, необхідно зробити оцінку чинників, наявність яких обов'язкова для створення асоціацій водокористувачів /АВК/, що, в свою чергу, є передумовою подальшого розвитку інвестиційно-інноваційного процесу передачі управління зрошувальними системами. Проведені нами дослідження переконують, що формування стійких об'єднань агроводокористувачів можливе за наявності нижче перелічених умов (рис. 1).

Зрошення є:	Водокористувачі є:
<ul style="list-style-type: none"> ▪ фактором зростання продуктивності й рентабельності виробництва; ▪ важливою компонентою забезпечення життєдіяльності товаровиробників і розвитку сільських територій; ▪ можливим при наявній інфраструктурі чи після проведення невідкладного поточного ремонту; ▪ інвестиційно привабливим 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ суб'єктами земельного і водного права; ▪ власниками землі або користувачами на умовах довгострокової оренди; ▪ незадоволеними діючою державною службою управління зрошувальними системами; ▪ приблизно соціально рівними для комунікацій і прийняття спільних рішень; ▪ ментально і потенційно готовими до кооперування; ▪ впевненими, що: <ul style="list-style-type: none"> - поліпшення якості управління підвищить продуктивність і рентабельність виробництва; - необхідний контроль з а управлінням водогосподарськими послугами; - АВК зможе знизити чи призупинити зростання вартості зрошення для них; - переваги передачі управління переважать її вартість і це буде відчутно для кожного

Рис. 1. Чинники, що впливають на формування стійких АВК

Джерело: Власні дослідження.

Разом із тим треба розуміти, що недостатньо просто створити АВК та сподіватися, що вони забезпечать виконання функцій керівництва й управління, тобто втілення стратегії зрошення і тактики її реалізації. Інтегровані асоціації, які поєднують функції

керівництва й управління (як менеджменту), зазвичай є кооперативами аграрних водокористувачів. Успіх їхньої діяльності залежить від дотримання цілого ряду законодавчих і нормативних вимог (рис. 2).

Рис. 2. Умови стійкого функціонування асоціацій водокористувачів

Джерело: Дослідження автора.

Офіційно зареєстрованих асоціацій водокористувачів в Україні поки що немає, проте в зоні південних степів, у межах зрошувальних систем, існують неформальні об'єднання водокористувачів. Дослідження діяльності цих об'єднань проводилися свого часу в рамках проекту WATERMUK (спільний українсько-голландський проект «Поліпшення управління водними ресурсами в Україні»), а також ученими Інституту водних проблем і меліорації УААН. Висновки експертів підтверджували доцільність створення асоціацій водокористувачів, оскільки їхня діяльність забезпечує стає функціонування польової зрошувальної мережі, знижує витрати на експлуатацію й ремонт, сприяє впровадженню енергоощадних технологій [7,8]. Проте певний дефіцит необхідного нормативно-правового забезпечення для створення і сталого функціонування юридичних осіб такого профілю, а також доволі умовні організаційні засади неформальної громадської організації не дали змоги забезпечити задоволення економічних інтересів агровиробників повною мірою.

Досвід показує, що невеликі АВК часто стають мультифункціональними. Проте на великих зрошувальних системах через складність управління буде доцільним розділити сфери обслуговування з тим, щоб одні організації спеціалізувалися на виконанні лише водогосподарських послуг, а інші надавали агротехнічні та, по можливості, різні обслуговуючі послуги. Отже, ПУЗС не передбачає того, що аграрії самостійно повинні здійснювати водогосподарські послуги. Товаровиробники, одержавши право управляти водними ресурсами на певному рівні, можуть найняти компетентний технічний персонал, чи підписати відповідний контракт з організацією постачальником водогосподарських послуг, яка має необхідний досвід.

Практика управління поливними системами на місцевому рівні показує, що постачальники водогосподарських послуг, зазвичай, можуть виконувати чотири основні взаємозв'язані функції, які передбачають: експлуатацію іригаційної інфраструктури, технічне обслуговування, фінансування послуг і вирішення спорів.

Особливою умовою є необхідність того, щоб водогосподарські послуги, які передаються від державних структур, були вимірними (використання ресурсу можна відстежувати, контролювати та звітувати про це) й зрозумілими як для постачальників так і для водокористувачів. Слід враховувати ще й той факт, що сучасні методи визначення сумарного водоспоживання не відображають реальну картину вмісту та витрат вологи і не можуть повною мірою бути механізмом управління водним режимом ґрунтів [1]. Отже, треба давати чітке визначення сервісам. Зрозуміло, що основною водогосподарською послугою є водопостачання, розподіл та облік води. Крім того, у визначення сервісу можуть увійти завдання щодо обліку електроенергії (під контролем АВК), забезпечення якості ресурсу, використання води для господарських потреб і т.п.

При ефективному стратегічному плануванні передача управління поливними мережами може стати відмінною можливістю для модернізації сфери й завдань водогосподарських послуг у доповнення до перенесення відповідальності за їх якісне надання.

У світовій іригаційній практиці передача управління може стосуватися як всієї зрошувальної системи, так і окремих її рівнів. Також однією системою можуть управляти кілька структур. Прикладом такої організації процесу зрошення є система, якою управляють спільно, де державне агентство управляє магістральним каналом та його рукавами, а фермерські асоціації – розподільчою й польовою мережею. Проте в умовах, що склалися в Україні, стосовно розподільчої мережі можна поки що говорити лише про спільну координацію функцій управління.

Як відомо, у нинішньому зрошуваному землеробстві нашої держави домінує модель взаємовідносин, коли фінансоване бюджетним коштом Державне агентство водних ресурсів України визначає та надає основні водогосподарські послуги споживачам. При цьому загальний економічний стан агентства мало залежить від оплати споживачами даних сервісів, а тому рівень відповідальності за якість останніх і результати виробництва рослинницької продукції невисокі.

На нашу думку, доцільно перейти до моделі управління, коли організація, яка його здійснює на місцевому рівні, повністю фінансуватиметься об'єднанням водокористувачів. У такому випадку товаровиробники визначатимуть й оплачуватимуть послуги, а дана організація їх надаватиме. Така модель може мати високий потенціал управлінської відповідальності, який залежатиме від правового статусу організації споживачів ресурсу та регламентованого рівня відповідальності представників агровиробників перед своїм керівництвом, що необхідно буде регулювати законодавчо.

Можлива також модель, коли споживачі самі визначатимуть, здійснюватимуть і фінансуватимуть надання послуг. Така схема є типовою для АВК, які самостійно виконують функції регулювання й управління, що в умовах України може бути подальшим раці-

ональним кроком у модернізації управління зрошуваним землеробством.

Отже, структура, яка надаватиме послуги, може бути такою, що створена безпосередньо із представників асоціації водокористувачів, або просто підпорядкованою їй організацією. На практиці їх називають постачальниками водогосподарських послуг (ПВП). Як правило, вони складаються із кількох спеціалістів і технічного персоналу, з якими підписується контракт на надання згаданих вище основних послуг (сервісів) (рис. 3).

Нормативними документами доречно передбачити виконання ПВП додаткових послуг за умови, що це не заважатиме виконанню основних завдань. У такому разі можливо одержувати додатковий дохід з інших джерел для покриття іригаційних витрат, поліпшувати стосунки із водокористувачами та підвищувати рентабельність зрошуваного землеробства в цілому.

Рис 3. Функції новостворених постачальників водогосподарських послуг

Джерело: Власні дослідження.

Основним результатом процесу передачі управління на початковій його стадії має стати саме юридична реєстрація новостворених асоціацій водокористувачів (поки що не йдеться про їхнє об'єднання), а також організацій постачальників заздалегідь визначених послуг. Оформлені належним чином правостановлювані й нормативні документи нададуть підстави та можливості для затвердження організаційної структури нових недержавних формувань, а також прийому на роботу відібраних, підготовлених і відда-

них своїй справі робітників. У подальшому постачальник водогосподарських послуг, враховуючи витрати на придбання основних фондів та оборотних засобів, попередньо підготовлений план експлуатації й технічного обслуговування, організацію навчального процесу, формує кошторис витрат, а також починає створювати резервний фонд для фінансування капітальних ремонтів іригаційної інфраструктури.

Як показують вітчизняна практика і зарубіжний досвід, агентство водних ресурсів

мало заінтересоване в реформуванні системи управління зрошуваним землеробством. Воно уникає організаційної та функціональної перебудови й не має відповідних навиків і серйозних стимулів для створення економічно активних асоціацій водокористувачів. За умов, що передачу управління від імені держави реалізовуватиме агентство, основний наголос буде зроблено на відновлення й модернізацію інфраструктури, до того ж, без стимулювання відповідної участі в цьому процесі сільгосптоваровиробників. Саме такий концептуальний підхід спостерігаємо

впродовж останніх років в Україні. Пріоритетність ролі аграріїв у зрошуваному землеробстві не береться до уваги. За таких умов є висока вірогідність того, що примусово, формально створені АВК не стануть ефективними, самостійними споживачами пропонованих послуг та надалі контролюватимуться агентством. Таким чином, з'явиться ризик зневіри аграріїв у незворотності процесу передачі їм в управління, а в перспективі й у власність, меліоративної інфраструктури.

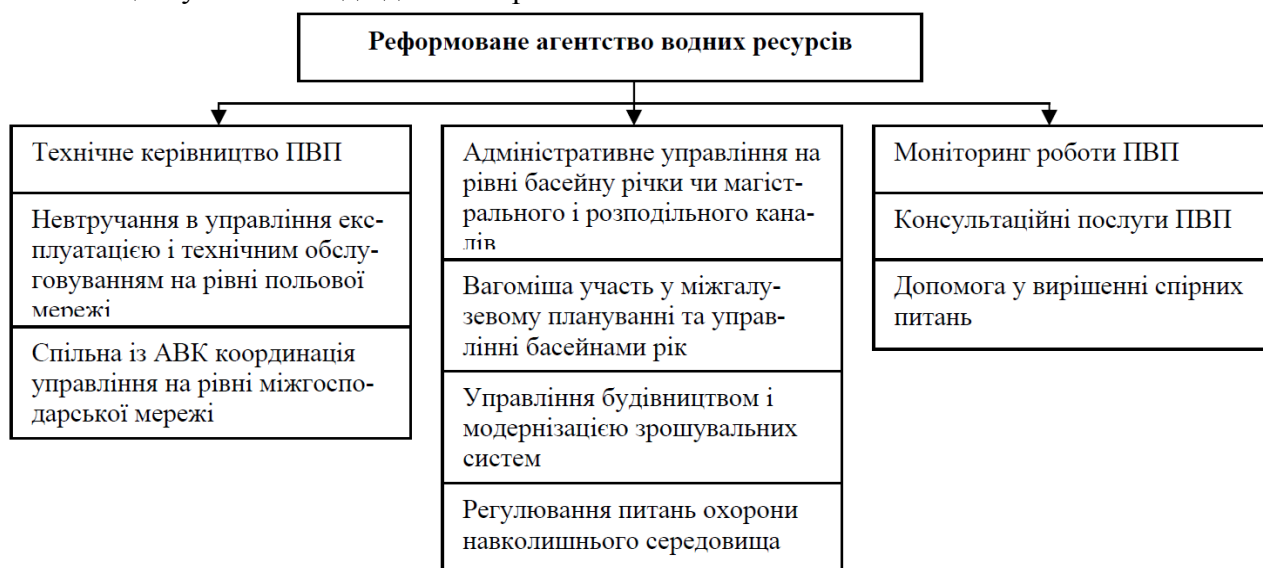

Рис. 4. Функції Державного агентства водних ресурсів України після реалізації програми ПУЗС

Джерело: Власні дослідження.

При передачі управління слід обов'язково враховувати, що саме асоціації водокористувачів повинні визначати необхідність і черговість відновлювальних робіт та інноваційних запроваджень [7], а також приймати рішення стосовно фінансування цих заходів. А тому агентство водних ресурсів як державний орган управління має лише технічно сприяти даному процесу (рис.4), остереігаючись направити його в русло задоволення власних відомчих інтересів. Разом із тим відновлення й модернізація інфраструктури повинні стати прикладом майбутнього переходу до поступового ремонту та реновації іригаційних фондів польової мережі силами агровиробників, на відміну від нинішньої практики очікування фінансування цих заходів лише державним коштом.

В умовах економічної кризи провести повну реабілітацію іригаційної інфраструктури за рахунок бюджету, до початку процесу передачі управління зрошувальними системами, неможливо. Є необхідність залучення інвестицій як внутрішніх, так і зовнішніх, під урядові гарантії та заздалегідь визначені зобов'язання товаровиробників про виконання певних умов: розрахунок частиною врожаю, вирощування соціально необхідних культур тощо.

Ми підтримуємо думку міжнародних експертів, що реабілітація зрошувальних систем і наступні ремонтні заходи є недоцільними без залучення до процесу попередньо створених асоціацій та обов'язкового врахування їхніх економічно виважених пропозицій щодо обсягів і вартості запланованих робіт. Це може викликати у сільгосптоваро-

виробників небажання одержувати (частково чи повністю) водогосподарські сервіси. Тому слід використати альтернативний підхід, який ґрунтується на формулі спільного інвестування робіт із частковим залученням власних фінансових можливостей аграріїв. Нині в Україні показник власних коштів товаровиробників у структурі інвестицій в основний капітал сільського господарства вже перевищує 65% [10]. Отже, є така можливість й у відношенні іригаційних фондів. При цьому вартість програми може стати набагато меншою, адже водокористувачі, враховуючи їх скрутне економічне становище, зважено підійдуть до формування плану реабілітації та модернізації іригаційної інфраструктури.

Наміри відновити потенційні можливості зрошувальних систем України до початку процесу передачі управління, через брак коштів і повільний бюрократичний підхід держави, взагалі може призвести до відтермінування інноваційного відновлення галузі. Як наслідок, це викличе зменшення активності та заінтересованості місцевих органів влади брати участь у реанімації й реформуванні зрошувального землеробства. Більше того, довготермінова передача управління не матиме успіху з причини постійних змін законодавства, викликаних політичними процесами.

Слід також мати на увазі, що фактична передача державних повноважень новоствореним формуванням матиме необхідну юридичну силу тільки після здійснення відповідних правових процедур. Це може бути постанова Уряду чи спільне рішення заінтересованих міністерств (Мінагрополітики і Мінприроди), або ж прийнятий Верховною Радою України законодавчий акт. Звичайно, підготовка та прийняття нового закону займе досить багато часу, проте він надасть більш тверду правову основу, ніж постанова. Законодавчі зміни мають бути такими, що врахують усі аспекти створення й подальшого функціонування дійсно незалежних новостворених організацій споживачів і постачальників водогосподарських послуг.

Розпочинаючи реформування галузі, насамперед слід оцінити організаційно-господарську політику, що склалася в зро-

шуваному землеробстві, на її відповідність потенційним можливостям правової бази держави, а також визначити, які зміни можливо й доцільно провести на законодавчому рівні, щоб підтримати формування та закріплення економічної дієздатності асоціацій водокористувачів і підприємств постачальників послуг. При цьому законодавчо-нормативне забезпечення ПУЗС необхідне за такими напрямками модернізації галузі: формальне прийняття стратегії передачі управління, визначення статусу АВК та ПВП і прав на іригаційні інфраструктури різних рівнів, а також щодо зміни статусу, чи можливо лише окремих повноважень Держводагентства України.

Важливою складовою реформування має стати звільнення новостворених структур від сплати податків у перші 2-3 роки господарської діяльності, або встановлення для них пільгового режиму оподаткування. Для цього доцільно законодавчо визначити їх як некомерційні організації і/або як такі, що надають послуги в агропромисловому комплексі. Відповідні зміни необхідно буде внести й у Закон "Про державну підтримку сільського господарства України", зважаючи на чинні, на момент внесення відповідного проекту, правові норми щодо варіантів економічного стимулювання сільгосптоваровиробників. Слід також, за прикладом передових практик, для швидшого запровадження асоціацій водокористувачів розглянути можливість звільнення їх у перші роки частково чи повністю від плати за поливну воду.

Висновки. Забезпечити зростання ефективності зрошувального землеробства України можливо на основі сталого, продуктивного управління іригаційними системами. Всі господарські, організаційні, технічні, технологічні та економічні компоненти галузі повинні синхронно взаємодіяти між собою. Лише спільна, консолідована відповідальність основних учасників процесу за відновлення й модернізацію інфраструктури, а також за кінцеві результати зрошення культур, паритет їхніх економічних інтересів і пріоритетність потреб агротоваровиробників – уможливають створити міцне підґрунтя для подальшого розвитку господарювання на меліорованих сільськогосподарських

угіддях. Унаслідок запропонованих інноваційних поліпшень управління низовими ланками зрошувальних систем очікується: зниження державних витрат на утримання й експлуатацію; підвищення продуктивності та рентабельності поливного землеробства; зростання фінансових надходжень за надані водогосподарські послуги; удосконалення звітності й контролю, прозорості тарифної

політики; створення кооперативних підприємств товаровиробників із агробізнесу, маркетингу та ін. Крім того, будуть досягнуті дві основоположні цілі першого порядку-розпочато економічно виважену реанімацію зношеної іригаційної інфраструктури і консолідацію малих поливних ділянок (паїв) у великі технологічні масиви.

Список використаних джерел

1. Андрусенко І.І. Моніторинг і управління водним режимом ґрунту / І. І. Андрусенко // Таврійський наук. вісн. – Херсон: Видавничий центр "Колос", 2010. – Вип. 70. – Ч. 2. – С. 35-41.
2. Благодатний В.І. Науково-методичні засади прогнозування еколого-економічної ситуації у зоні зрошення / В.І. Благодатний // Економіка АПК. – 2003. – № 2. – С. 71-74.
3. Благодатний В.І. Соціально-психологічні фактори впливу на стан екології у зоні зрошеного землеробства : наук. вид. / В.І. Благодатний, І.А. Мухіна // Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання : навч. посіб. ; за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – К. : ІАЕ, 2001. – Т. 1. – С. 92-94 .
4. Вермиллион Д. Передача служб управління іригаційними системами: руководство / Д. Вермиллион, А. Сагардой. – ФАО, 2004. – 108 с.
5. Гарсез-Рестрепо К. Передача управління іригаційними системами. Мировой опыт. / К. Гарсез-Рестрепо, Д. Вермилион, Д. Муньон. // Продовольственная и сельскохозяйственная Организация Объединенных Наций. – Рим, 2007. – 66 с.
6. Жамин В.А. (ред.) Истоки: Вопросы истории народного хозяйства и экономической мысли ; вып. 2 / В.А. Жамин. – М. : Экономика, 1990. – 336 с.
7. Жовтоног О.І. Роль асоціацій водокористувачів у сталому використанні зрошуваних земель / О.І. Жовтоног, В.В. Поліщук та ін. // Водне господарство України. – 2008. – № 1. – С. 17-25.
8. Мандзюк О.М. Створення асоціацій водокористувачів як механізм трансформації відносин власності на меліорованих землях / О. М. Мандзюк // Вісн. Черкаського ун-ту. Сер. Екон. науки. – 2009. – Вип. 153. – С. 83-88.
9. Нечипоренко О.М. Історичний аспект становлення та розвитку господарських структур в системі зрошеного землеробства. [Електронний ресурс] / О.М. Нечипоренко // Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наук. фах. вид. – 2015. – Вип. 6. – С. 210-214. – Режим доступу : http://global-national.in.ua/archive/6-2015/06_2015.pdf.
10. Нечипоренко О.М. Організаційно-управлінські трансформації в зрошуваному землеробстві України / О.М. Нечипоренко // Економіка АПК. – 2016. – № 1. – С. 24-32.
11. Нечипоренко О.М. Напрями інноваційного розвитку зрошеного землеробства України / О.М. Нечипоренко // Вісн. аграр. науки. – 2015. – № 8. – С. 61–65.
12. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.
13. Формування рентних відносин у водному господарстві України:[моногр.] / [за заг. ред. акад. НААН, д.е.н., проф. М.А. Хвесика]. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 328 с.
14. Assessment of the role of the private sector in the development and management of water supply in selected ESCWA member countries / Economic and Social Commission for Western Asia. — New York : UN, 2003. — xiv,73 p.
15. Comprehensive Assessment of Water Management in Agriculture. 2007. Water for Food, Water for Life: A Comprehensive Assessment of Water Management in Agriculture. London: Earthscan, and Colombo: International Water Management Institute.
16. Summary Report First World Irrigation Forum / 28 September – 3 October 2013 Mardin, Turkey/ International Commission on Irrigation and Drainage (ICID) February 2014. – 102 с.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2016 р.

*